

УДК 372.46

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.22>

Тетяна СЛОБОДЯНЮК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри культури і соціально-гуманітарних дисциплін, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, Вознесенський узвіз, 20, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-1895-0501

Бібліографічний опис статті: Слободянюк, Т. (2022). Взаємодія мислення і мовлення у контексті цілісної мовленнєво-мисленнєвої активності студентів мистецького напрямку. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.22>

ВЗАЄМОДІЯ МИСЛЕННЯ І МОВЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ ЦІЛІСНОЇ МОВЛЕННЄВО-МИСЛЕННЄВОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКОГО НАПРЯМУ

У статті показано, що мислення і мова, виступаючи у взаємодії як вища психічна функція характеризуються взаємозалежними ознаками, кожна з яких полягає в логічній побудові мислення. Обумовленість взаємовпливу мови і мислення походять від визнання єдності цих явищ. Характеризуються механізми функціонування мислення у мові, здатність мови бути виразником і реалізатором мислення. Розглянуто детермінований зв'язок між мисленням та появою різних мовних засобів. Впроваджувати ідеї особистісно-орієнтованої освіти, оригінально вирішувати актуальні навчально-виховні проблеми, вимагає особливої організації практичної та мисленнєвої діяльності студентів. Сучасний розвиток системи освіти вимагає від педагогічної науки й практики впровадження нових інноваційних технологій і методів навчання, оцінювання якості знань студентів. Педагогічна інноватика полягає в оновленні педагогічного процесу, внесенні нових ідей у традиційну систему вищої школи. Мислення, як активний процес відображення об'єктивної дійсності в поняттях, судженнях, уявленнях, здатність людини міркувати, робити висновки. Термін «мовленнєво-мисленнєва взаємодія» розглядаються, як структурно-функціональна організація свідомості, що зумовлює взаємні переходи між сенсорним, перцептивним і мовленнєво-мисленнєвим рівнями. Мовленнєву діяльність забезпечують різні механізми (нейрофізіологічні, психологічні, опрацювання інформації, формування картини світу, пам'яті, сприйняття, мислення та ін.). Вирішення конкретних навчально-педагогічних проблем, наукових дискусій, систематизації дидактичного матеріалу, моделювання психічних процесів сприятиме усвідомленню й творчому опануванню психології мовлення. Послідовне впровадження в практику прийомів, способів педагогічних дій спрямованих набути практичних навичок усвідомленої вербальної і невербальної поведінки, що реалізуватимуться в подальшій професійній діяльності. Взаємозв'язок між мовою і мисленням, вчені вбачають у тому, що мова є знаряддям формування, засобом вираження і повідомлення думки. Зв'язок полягає у тому, що основні розумові категорії, одиниці мислення (поняття і судження) виражаються засобами мови, певними мовними одиницями: поняття виражаються окремими словами або словосполученнями, судження – пропозиціями. Теорія референції дозволяє використати розширений підхід до визначеності категорії таких понять, як якість знань і включити до неї порівняльні контексти. Автор обґрунтувала важливість використання мовленнєво-мисленнєвого аналізу відповідей студентів, для такого узагальнення стала концепція з оцінювання (контролю) навчальних досягнень студентів мистецького напрямку, яка доповнює один з аспектів теорії референції. На цій основі може бути створена загальна типологія референції у комунікативному акті перевірки знань із врахуванням мовленнєво-мисленнєвої взаємодії учасників комунікації.

Ключові слова: мовлення, мислення, пізнавальні процеси, висловлювання, мовленнєво-мисленнєва діяльність, сприймання, пам'ять.

Tatiana SLOBODYANYUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Culture and Social Sciences and Humanities, National Academy of Fine Arts and Architecture, Voznesensky Descent, 20, Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-1895-0501

To cite this article: Slobodyanyuk, T. (2022). Vzayemodiya myslennya i movlennya u konteksti tsilisnoyi movlennyevo-myslennyevoyi aktyvnosti studentiv mystets'koho napryamu [Interaction of thinking and speech in the context of holistic speech-thinking activity of art student]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.22>

INTERACTION OF THINKING AND SPEECH IN THE CONTEXT OF INTEGRATED SPEECH AND THINK ACTIVITY OF ARTISTIC STUDENTS

The article shows that thinking and language, acting in interaction as a higher mental function are characterized by interdependent features, each of which consists in the logical construction of thinking. The conditionality of the interaction of language and thinking comes from the recognition of the unity of these phenomena. The mechanisms of functioning of thinking in language, the ability of language to be an expression and implementer of thinking are characterized. The deterministic connection between thinking and the appearance of different language means is considered. Implementing the ideas of personality-oriented education, original solutions to current educational problems, requires a special organization of practical and mental activities of students. Modern development of the education system requires pedagogical science and practice to introduce new innovative technologies and teaching methods, assess the quality of students' knowledge. Pedagogical innovation consists in updating the pedagogical process, introducing new ideas into the traditional system of higher education. Thinking as an active process of reflecting objective reality in concepts, judgments, ideas, human ability to reason, draw conclusions. The term "speech-thought interaction" is considered as a structural-functional organization of consciousness, which determines the mutual transitions between sensory, perceptual and speech-thought levels. Speech activity is provided by various mechanisms (neurophysiological, psychological, information processing, formation of the picture of the world, memory, perception, thinking, etc.). Solving specific educational and pedagogical problems, scientific discussions, systematization of didactic material, modeling of mental processes will contribute to the conscious and creative mastery of the psychology of speech. Consistent introduction into practice of techniques, methods of pedagogical actions aimed at acquiring practical skills of conscious verbal and nonverbal behavior, which will be implemented in further professional activities. Scientists see the relationship between language and thinking in the fact that language is an instrument of formation, a means of expression and communication of thought. The connection is that the main mental categories, units of thought (concepts and judgments) are expressed by means of language, certain linguistic units: concepts are expressed in individual words or phrases, judgments – sentences. The theory of reference allows to use an extended approach to the definition of the category of such concepts as the quality of knowledge and to include comparative contexts. The author substantiated the importance of using speech-thinking analysis of students' answers, for such a generalization was the concept of evaluation (control) of academic achievement of students of art, which complements one aspect of the theory of reference. On this basis, a general typology of reference can be created in the communicative act of testing knowledge, taking into account the speech-thinking interaction of communication participants.

Key words: *speech, thinking, cognitive processes, utterances, speech-thinking activity, perception, memory.*

Постановка проблеми. Звернення до психічної мовленнєво-мисленнєвої діяльності обумовлює необхідність враховувати одну з основних функцій комунікації – функцію прикладного моделювання відповідей студентами. Мислення, як частина пізнавальних (когнітивних) процесів, пов'язане з мовленням, разом з яким воно розвивається й бере участь у пізнанні світу. Мовами зі специфікованою семантикою є мистецтвознавство і включає, поряд із загальноживаними фрагментами, спеціально зумовлені терміни, які становлять категоріальний апарат кожної із наук. Наприклад, **сила; простір; проекція** застосовують у різних галузях, вони мають свій спеціальний зміст. Простір і час є основними передумовами формотворення просторових мистецтв, які утворюють можливість існування художніх форм у трьох вимірах і в часі. У музейно-виставковому **просторі** є інтерактивна взаємодія і когнітивні інструменти, які уособлюють роль **просторово-часових категорій** мистецтва. В ситуації традиційних форм організації навчання та постійного складу академічної групи, мовлення як за формою, так і за змістом є індикатором

рівня освіченості та компетентності, а отже, успішності у професії. Результатом цих процесів є прискорення темпів змін комунікативного середовища, трансформація культури мовлення в різних соціальних практиках.

Аналіз досліджень. Основною умовою культурно-історичного розвитку суспільства, спрямування складної та диференційованої людської діяльності, є мова і мислення. Прихильники концепції про провідну роль мислення в його стосунках з мовою, визнають мову явищем самостійним і в той же час підкреслюють вплив на мислення. Мова впливає на мислення і пізнавальну діяльність людини, універсальне середовище для культурних перетворень, наділена здатністю продукувати інформаційну культуру. Мова забезпечує можливість абстрактного, узагальненого мислення і пізнання. Мислення й мовлення виконують різні функції й розвиваються окремо. Вихідною функцією мови є комунікативна. Розуміння мови, як засобу трансляції соціокультурної інформації, прийнято на основі концепції Л. С. Виготського про фазову структуру мовлення. Його послідовники та представники психолінгвістичної

школи О. Р. Лурія, О. М. Леонтьєв, М. І. Жинкін, Т. В. Ахутіна розширили цю позицію. Вони вважають, що структура мовлення *охоплює такі основні послідовні етапи: мотив, інтенція, внутрішнє програмування та реалізація*. Мовлення поряд із предметною діяльністю є основою для побудови всіх вищих форм довільної свідомої діяльності, переводячи психічні процеси на вищий рівень забезпечуючи найскладніші форми переробки інформації та організації довільної, свідомої дії. «Більше того, і саме мовлення з повним правом можна назвати психічною властивістю людини, в якій, безпосередньо, відображаються її психічні стани» (Виготський, 1978, с. 42).

Найпоширенішою класифікацією видів мислення вважається за формою перебігу мислення, як психічного процесу, зокрема: наочно-дійове мислення, пов'язане із практичними діями. Під час безпосереднього сприймання і використання предметів та дій із ними, засвоюється відношення між предметами та їх можливості. В даний час, наявність зв'язку мови і мислення, їх взаємовідношення і взаємодія визнаються в самих різних лінгвістичних і філософських напрямках. У той же час проблема зв'язку розглянутих явищ є однією з найскладніших і дискусійних в мовознавстві і філософії, що пояснюється складністю самих явищ мови і мислення, суперечливістю природи цих явищ, закони яких ще недостатньо вивчені. В теоретичних напрацюваннях О. О. Потєбні мова для нього постає симбіозом зовнішніх і внутрішніх форм, де першочергове значення відводиться внутрішній формі. На його думку, «внутрішня форма слова є відношенням змісту думки до свідомості; вона показує, як людині уявляється її власна думка» (Потєбня, 1999, с. 91). Внутрішнє мовлення – залежить від особливостей мислення конкретного індивіда, його інтелектуального рівня освіченості, природної кмітливості.

Зовнішнє мовлення – це основний засіб комунікації в спільній діяльності, що дозволяє використовувати мову для вказівки зовнішніх предметів (індикативна функція мови), їх позначення (сигніфікативна функція), називання (номінативна функція), пізнання їх істотних сторін й відношень (гностична функція). Здійснюється в різних формах: усній і письмовій, діалогічній і монологічній.

Нові психофізіологічні, нейрофізіологічні, нейропсихологічні та нейролінгвістичні дослідження з мовленнєво-мисленнєвого аналізу мовлення за своєю природою характеризують, що формування змісту мовлення визначається обсягом висловлювання, планом, композицією, фактами, аргументами. Створення внутрішнього мисленнєвого плану висловлювання має різний ступінь узагальнення або конкретності. Оскільки мовлення є засобом і формою спілкування, безпосередньо пов'язане з психічними властивостями і станами особистості – прояв почуттів: настрої, афекти, ейфорія, тривога, фрустрація та ін.; вияв уваги: зосередженість, неувважність; вияв волі, рішучість, розгубленість, зібраність; вияв мислення: сумнів, впевненість; вияв уяви: мрії та ін. Такі вияви є відносно статичними моментами у психіці індивіда й безпосередньо по-різному виражаються в мовленні. Психічні властивості, як стійкі вияви психіки, їх закріпленість і повторність у структурі особистості (наміри, мотиви, цілі, характер, темперамент, здібності, знання, свідомість тощо) відображаються в мовленні і впливають на нього. Імануїл Кант писав: "Кожна мова є позначення думок і, навпаки, найкращий спосіб позначення думок є позначення за допомогою мови, зрозуміти себе та інших. Мислити – значить говорити з самим собою" (Кант, 1966, с. 430). Отже, психічні явища безпосередньо пов'язані з мовленням, обумовлюють його перебіг і становлення.

Метою даної статті є дослідження мовленнєво-мисленнєвої діяльності як наукової галузі пізнання. Одним із значущих відношень в аспекті мовного семіозису є референція, що позначає рівні пізнавальної сфери студентів.

Виклад основного матеріалу. Вивчення потреб у навчанні та розвитку майбутніх фахівців мистецтвознавства є одним із ключових факторів, що впливають на реалізацію успішної навчальної діяльності, орієнтирами і мотивують на досягнення визначених цілей у професійному становленні. Через розширення мовних практик відбувається їх матеріалізація: перехід від внутрішнього мовлення до зовнішнього. Здійснюється звукове або графічне оформлення висловлювання, що дозволяє уточнити, збагатити теоретичні знання студентів мистецького напрямку та навчити їх вибудовувати відповідь стосовно їх пізнавальної сфери. Мова як

знакова система, служить засобом вираження думок, засобом спілкування і передачі думок на основі взаємодії мислення і мовлення у контексті цілісної мовленнєво-мисленнєвої інформації від людини до людини.

Актуальне питання, щодо визначення рівнів розумової взаємодії між партнерами, відбувається на рівні діагностичного, інформаційно-смыслового та корекційно-розвивального компонентів локалізації, зокрема, структури висловлювань студентів, їх відповідність взаємодії мислення і мовлення у контексті цілісної мовленнєво-мисленнєвої активності. Зв'язок і єдність мови та мислення не означають їх тотожності; між ними є принципові відмінності, кожне з цих явищ має свої специфічні особливості. Мова, його одиниці мають матеріальне, звукове вираження, сприймаються та забезпечуються психічними процесами. Мова і мислення різняться за своїми функціями, за призначенням в житті людей. Основним призначенням мови є повідомлення, передача думки, а мислення служить джерелом отримання нових знань, їх вдосконалення та розвитку. "Метою мислення є отримання нових знань, їх систематизація, тоді як мова всього лише обслуговує пізнавальну діяльність, допомагаючи оформити думки і закріпити знання, передати їх" (Потебня, 1999, с. 272).

Питання оцінювання результатів навчальної діяльності студентів мистецького напрямку було і залишається доволі складним. Певну допомогу в його розв'язанні може надати усвідомлення взаємопов'язаних понять "критерії оцінки" і "норми оцінки". Під оцінкою успішності студентів мистецького напрямку ми розуміємо систему показників, які відображають їх об'єктивні знання та вміння, відповідно до вимог, що визначаються навчальними програмами. Конкретно можна вказати на такі вимоги: глибина розуміння знань, їх повнота, вміння студента мистецького напрямку самостійно мислити; розуміння важливості отриманих знань для сформованості наукового світогляду; рівень сформованості професійних умінь і навичок, систематизації наукових знань, рівень інтелектуального розвитку та готовність студента здійснювати трансляцію набутих знань. Мова і мислення, незважаючи на наявність взаємозв'язку, представляють собою явища відносно самостійні. Мислення

є вираженням своїх категорій матеріального втілення, реалізації мислення, розвитку та вдосконалення. Компонентний аналіз надав можливість визначити засоби, які беруть участь у формуванні взаємодії мислення і мовлення в контексті цілісної мовленнєво-мисленнєвої системи висловлювань. Застосований метод дозволив формалізувати структуру референції висловлювань відповідей студентів мистецького напрямку, розширив виділення категорії з позицій референції висловлювання. Діагностичний (попередній) контроль спрямовувався на визначення рівня освітньої компетентності студентів мистецького напрямку з певної проблематики, рівня взаємодії мислення і мовлення у контексті цілісної мовленнєво-мисленнєвої активності. Напередодні вивчення теми, засвоєння якої ґрунтувалися на раніше вивченому матеріалі, викладач з'ясовував рівень розуміння опорних знань, актуалізував їх. Розуміння навчального мовлення – когнітивна операція осмислення та засвоєння інформаційного масиву або тексту на підставі сприйняття семантичного змісту висловлювань, їх мисленнєвого опрацювання із залученням тексту, процедур пам'яті, тобто власного тезауруса (словника) і норм комунікації. Реалізується у взаємодії усвідомленого й неусвідомленого, вербалізованого і того, що не підлягає вербалізації. Розуміння має два рівні – мовний та змістовий, які неможливі один без одного. Якість розуміння (інтерпретації) залежить від контексту сукупності умов, за яких здійснюється комунікація. При цьому ми виходили з позиції, яку визначив К. Д. Ушинський: хороші дидакти те й роблять, що без кінця повторюють і лише кожен раз додають щось нове. Повторна перевірка якнайкраще сприяє переведенню знань з короткотермінової до довготривалої пам'яті.

Тематичний контроль пов'язаний з перевіркою рівня знань, умінь та навичок в обсязі теми конкретної навчальної дисципліни. Цей метод сприяє розвитку в студентів мистецького напрямку уміння мислити, висловлювати думки в логічній послідовності, розвивати культуру усного мовлення, а від викладача майстерності: уміння доцільно формулювати запитання, спонукати студентів до активного мислення, слухати та аналізувати інші відповіді, об'єктивно оцінювати їх. Теми до кожного змістового модуля включають багатоваріантні завдання

для неупередженого оцінювання результатів праці студентів мистецького напрямку. Тривалість таких робіт може бути різною (15-30 хвилин). Усі роботи викладач має ретельно перевіряти й об'єктивно оцінювати. Така робота сприяє розвитку в студентів мислення, оволодінню методами систематизації, узагальнення, моделювання опорних схем тощо. Виконання при цьому модульно-розвивальних завдань і побудова логічно-образних схем забезпечує використання всіх цих складових. Практична перевірка пов'язана із залученням студентів до конкретної практичної діяльності, коли перевіряються вміння застосовувати знання на практиці. Така перевірка впливає із сутності процесу референції, в якому практика відіграє спонукальну і контролюючу роль. Аргументи і пояснення на фактичному об'єктному рівні полягають у критичному осмисленні висловлювань. Здійснюючи практичну перевірку, ми ретельно підходили до підготовки завдань, які спонукають студентів до застосування у взаємодії мислення і мовлення в контексті цілісної мовленнєво-мисленнєвої системи знань. Визначаючи навчальні завдання для теоретичної або практичної перевірки, розуміємо про забезпечення критеріїв їх оцінювання (Слободянюк, 2015, с. 271).

Системне мислення це процес оперування системними поняттями, які відображають взаємозв'язок об'єктів (предметів думки) між собою. Основні системні поняття: "система", "елемент", "структура", "організація", "цілісність", "частина", "взаємозв'язок". Об'єктивною основою розвитку системного мислення є факт існування наукових об'єктів, які виступають, як різноманітні об'єкти навчально-методичного комплексу, взаємопов'язані між собою і впливають на їх розуміння. Структурно внутрішній взаємозв'язок між навчальними елементами за типом координації створює систему знань, як упорядковану цілісність. Це забезпечує інтеграцію міжпредметних зв'язків в навчально-методичному матеріалі. Вміння висловлювати думки тісно пов'язане з міркуванням, а це розумовий процес, у ході якого на основі вже наявних, відомих знань отримують нове знання. Міркування, розуміємо як зіставлення думок, пов'язування їх для відповідних висновків.

Мова і мислення функціонують і розвиваються зовсім різними законами. У світі налічу-

ється кілька тисяч мов, і кожна з них має свої особливі, специфічні закони, правила. Це означає, що мовні закони носять індивідуальний характер. Як стверджують вчені, логічний лад думки однаковий у всіх людей світу, незалежно від того, за допомогою якої мови вони формулюють і виражають свої думки.

В педагогічній науці залишається проблемність розробки типології референційних відношень між учасниками спілкування в комунікативному акті: викладач-студент; студент-викладач-студент та структури референції висловлювань у зіставленні з висловлюваннями інших виступаючих в діалозі. Адаптувати сучасному фахівцеві мистецького напрямку необхідні вміння самостійно орієнтуватись у швидкому потоці інформації, творчо підходити до вивчення і засвоєння нових перспектив науки і техніки, мати організаторські здібності та високий рівень загальної культури.

Таким чином, референції при визначенні якості знань студентів мистецького напрямку виявляються у побудові їх висловлювання, яке формується у вигляді певної моделі: типи та структура референції (теоретичне обґрунтування) виступає продукуванням висловлювань, що можуть свідчити про якість знань і розглядається з погляду моделюючої функції мови. У процесі вивчення предметів гуманітарного циклу використовуються навчально-рольові ігри, що проходять у вигляді копіювання наукових, культурних, соціальних подій (конкурс знавців, засідання круглого столу, наукова промова, конференція) та у вигляді предметно-змістових моделей (наприклад, ігри-представлення, презентація творчих надбань певного автора, персоналій використовуючи різноманітні його наукові здобутки; складання промов від його імені, тощо). Даючи студентам мистецького напрямку завдання у формі кейсів, ми відкриваємо їм значно більшу можливість поділитись своїми знаннями, досвідом і уявленнями, тобто навчатись не тільки у викладача, а й один в одного. Це підвищує впевненість студентів, вони навчаються слухати інших і точніше висловлювати свої думки. Таким чином, відбувається суміщення трьох систем: мовної картини, концептуальної системи суб'єкта думки та системи теоретичних знань, порівняльні фактори. Під час практичних занять ми використовуємо роботу у варіаційних парах, де кожен із партнерів навчає іншого, або

робота малими творчими групами, коли йде спільний пошук рішення, проводяться дискусії, здійснюється взаємоконтроль.

Висновки. Проаналізовані проблеми взаємозв'язку мовлення та пізнавальних процесів особистості крізь призму тісної взаємодії мислення і мовлення у контексті цілісної мовленнєво-мисленнєвої діяльності доводять,

що впродовж усього життя пізнавальні процеси і мовлення стають взаємозалежними. Перспективою дослідження є докладний розгляд означених рівнів комунікації і потребує подальших досліджень, спрямованих на пізнання мовленнєво-мисленнєвої діяльності, наявність взаємозв'язку між мовленням й пізнавальною сферою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. Москва, 1978. 393с.
2. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения. Москва, 1966. Т. 6. 430с.
3. Потебня А. А. Мысль и язык. Москва: Лабиринт, 1999. 300 с.
4. Слободянюк Т.Б. Розвивальна комунікативна ситуація в навчально-виховному процесі. Проблеми освіти: Наук. зб./ Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України,-К.: 2015. –Вип.№ 80 ч.2.,С.271-274.

REFERENCES:

1. Vyigotskiy L. S. (1978) Razvitie vyisshih psihicheskikh funktsiy [Development of higher mental functions] Moscow. 393 s. [in Russian].
2. Kant I. (1966) Antropologiya s pragmaticheskoy tochki zreniya [Anthropology from a pragmatic point of view] Moscow. T. 6. 430s. [in Russian].
3. Potebnya A. A. (1999) Myisl i yazyik [Thought and language] Moscow : Labirint. 300 s [in Russian].
4. Slobodianiuk T. B. (2015) Rozvyvalna komunikatyvna sytuatsiia v navchalno-vykhovnomu protsesi [Developmental communicative situation in the educational process.]. Problemy osvity: Nauk. zb./ Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy. Kyiv.: Vyp. № 80 ch. 2. S. 271-274. [in Ukrainian].